

OTDK-dolgozat

2023

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Székesfehérvár 1956-os története
Török József visszaemlékezésének tükrében

Kézirat lezárásának dátuma: 2023.01.11.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
Bevezetés – Székesfehérvár 1956-ban	4
a) Az előzmények – perek Székesfehérváron	5
b) Az országos és a vidéki történések jellemzői	6
c) Történelem – oldalnézetben	7
A forradalom Székesfehérváron – „Ez egy fasiszta megmozdulás”	9
Október vége és a novemberi emlékek – „Olyan mélyen aludtál, nem akartunk fölébreszteni...”	16
Összefoglalás	20
Mellékletek	22
Forrás	24
Szakirodalom	24

Bevezetés – Székesfehérvár 1956-ban

Jelen munka témája az 1956-os forradalom székesfehérvári eseményei, összevetve Török József volt '56-os forradalmár visszaemlékezésével. A dolgozat sok tekintetben támaszkodik Csurgai Horváth József *„Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.” Az 1956-os forradalom Székesfehérvárott* című, valamint a Szakolczai Attila által szerkesztett *A vidék forradalma, 1956 I.-II.*¹ című kötetekre. Ezekben a munkákban található eseménysorokat és azok hátterét ütköztetem vagy egészítem ki Török József résztvevőnek a visszaemlékezésével, amelyet 2022-ben az én kérdéseimre válaszul mondott el. A többi megyével ellentétben az ún. „Fehér könyv” Fejér megyei kötete nem jelent meg nyomtatásban, így arra nem tudtam támaszkodni.

Fő kérdéseim a következők: Miben térhet el egy kései visszaemlékezés a szakirodalomtól? Mit adhat egy ilyen visszaemlékezés a forradalom irodalmához? Milyen új megvilágítást hozhat a székesfehérvári 1956 értelmezésében a kortárs „oral history”?

Székesfehérváron 1956-ban jelentős szovjet és magyar katonai erők állomásoztak már az októberi forradalom és szabadságharc előtt is. A szovjet Különleges Hadtest törzse és néhány alárendelt alakulata mellett a városban volt a Mikes József² vezérőrnagy vezette 6. lövészhadtest parancsnoksága is.³ Székesfehérvár nem fekszik túl távol a fővárostól, s a két világháború között is jelentős katonaváros volt dunántúli stratégiai helyzete miatt, amelyet az 1950-es évekre olyan iparfejlesztések egészítettek ki, amelyek a magyarországi hadiipari

¹ Szakolczai Attila (szerk.): *A vidék forradalma 1956. I-II.* Budapest, 1956-os Intézet, 2003-2006. (A továbbiakban Szakolczai 2003. és 2006.) 7-22; Csurgai Horváth József (szerk.): *„Egy nép kiáltott, Aztán csend lett.” Az 1956-os forradalom Székesfehérvárott.* Székesfehérvár, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 1996. 442. (a továbbiakban Csurgai 1996.)

² Mikes József (eredeti neve Mihalek József) vezérőrnagy, Székesfehérvár helyőrségi parancsnoka. Munkás életét Balatonalmádiban kezdte cipészsegédként, mesterének nyugatra távozása után Moszkvában tanult. (Török József személyes közlése.) 1954-ben léptették elő ezredesből vezérőrnaggyá. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) (M-KS 276-53). Felhívásokkal próbálta befolyásolni a tüntetéseket, csoportosulásokat, sztrájkokat. Hangszórókon továbbított és aláírásával megjelent közlései nem hoztak eredményt. Lemondatását a diákok szervezték meg. Mivel nem lépett fel agresszíven, kevesebb véráldozattal járt a forradalom Székesfehérvárott, mint egyébként történehetett volna. Később Kemendi Béla ezredes, majd Balogh Gábor százados váltotta fel. Csurgai 1996. 100. A forradalom után a Népi Ellenőrzési Bizottság elnöke lett.

³ Kahler Frigyes - M. Kiss Sándor: *Segédkönyv az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének középiskolai tanításához.* Budapest, Korona Kiadó, 2019. 274. „1955 szeptemberében, az osztrák békeszerződés megkötése után állították fel székesfehérvári központtal a Különleges Hadtestet Lascsenko altábornagy vezetésével. Magyarországon a hadtest kötelékében állomásozott a 2. és a 17. gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő, a 177. bombázó-repülő-hadosztály, a 20. pontonos hidászszere, valamint különböző légvédelmi és más fegyvernemi szakcsapatok.”

kapacitásokat is magában foglalták: minden bizonnyal ez volt a meghatározó oka a szovjet erők ottani jelenlétének.⁴

A Székesfehérvárhoz hasonló helyzetű Kecskeméten – ahol a 3. lövész hadtest parancsnoksága és a szovjet 2. gárda gépesített hadosztály egyes alárendeltjei voltak – a hadtest parancsnoka, Gyurkó Lajos vezérőrnagy minden lehetőséget felhasznált az erőszak alkalmazására. Ezzel szemben Mikes vezérőrnagy békés eszközökkel próbálkozott, így sikerült – egy-két esetet kivéve – elkerülni a vérontást.⁵

a) Az előzmények – perek Székesfehérváron

A székesfehérvári 1956-os forradalom előzményeként meg kell említenünk két közellátási pert. Több személyt is perbe fogtak a kommunista diktatúra megerősödését követően. A megfélemlítés céljával előkészített perek célpontjai leginkább idős – a beszolgáltatás kötelezettségeit nem teljesítő – emberek voltak. Előfordult azonban az is, hogy egy 29 éves gazdát perbe fogtak. A közellátási büntett és fegyverrejtegetés vádjával gyanúsított, polgárdi Császár Istvánt végül halálra ítélték és 1953. március 31-én kivégezték. A hatalom célja a perekkel tehát az volt, hogy példát statuáljon. „Ráfizet, aki a dolgozó nép életére tör!”⁶

A forradalom előszeleként említhetjük Jenei Károly⁷ perét is, amelyet 1956-ban folytattak le. Ez leginkább a helyi BM „túlbuzgóságáról” szólt, de a vádlott székesfehérvári

⁴ A 2. világháború után a gazdasági fejlődés újraindult. Itt készült az Ikarus buszok jelentős része, itt működött a Videoton haditechnika- és szórakoztatóelektronikai gyára és itt volt a hazai alumíniumfeldolgozás központja, a Könnyűfémű. Erőltetett iparosítás és a történelmi előzményeket semmibe vevő átalakítások következtek. Többek között alumínium-hengerművet és motorjárműgyárat alapítottak. A város életében hosszú ideig az Ikarus autóbuszgyár és a Videoton rádió- és televíziógyár volt a legfontosabb munkáltató. Székesfehérvár ebben az időszakban vált Magyarország egyik fontos gazdasági és közlekedési központjává. <https://albaarchivum.hu/szekesfehervar-tortenete/> (letöltve: 2022.11.12.) (Vö.: Csurgai 1996. 53-56.)

⁵ Október 24-én a BM Megyei Főosztályánál épületénél a tüntető tömegre és az épület magyar őrsgére szovjetek által leadott sortűz 6 – köztük kettő BM dolgozó - halálos áldozatot követelt.

⁶ Császár István esetével félemlítették meg a polgárdi és székesfehérvári nagygazdákat. Az egyébként a beszolgáltatásokat teljesítő fiatal élelmiszereit, gabonáját közszemlére tették a nagyvárosban – megszegyenítés céljával. Perénél az egyik ülnök nem látta szükségesnek a halálbüntetést. Véleményét nem vették figyelembe.

Fejér Megyei Néplap. 1953. március 31., 1953. április 2. (Vö.: Erdős Ferenc(szerk.): Polgárdi története.

Polgárdi, Fejér Megyei Levéltár-Polgárdi Város Önkormányzata, 1997. 172-178.)

⁷ Jenei Károly (1903. május 22. Budapest - 1983. április 25. Budapest): levéltáros. Egy évig papnövendék volt Egerben, majd a debreceni egy. jogi karán folytatta tanulmányait. 1928-ban szerzett jogi doktori diplomát. 1939-ig a debreceni egy. könyvtárban dolgozott, utána a Fejér vármegyei levéltárban főlevéltáros volt. 1956-ban el kellett hagynia állását: előbb a Pest megyei, később a nyíregyházi és a Központi Gazdasági Levéltárba kapott beosztást. 1963-tól nyugalomba vonulásáig, 1973-ig a Magy. Országos Levéltár osztályvezetője volt. A rendelkezésére álló levéltári anyagok segítségével többek között vállalatok, pénzintézetek, földművelésszövetkezetek iratairól jelentek meg tanulmányai a Levéltári Közleményekben, a Levéltári Szemlében, a Levéltári Híradóban. – F. m. A Központi Gazdasági Levéltár fondjainak jegyzéke (Incze Miklóssal, Sárközi Zoltánnal, Bp., 1959); Az Orion Rádió és Villamossági Vállalat története 1913-1963 (Szilágyi Gáborral és Várkony Györggyel, Bp., 1964); Az Ikarus Karosszéria- és Járműgyár története, 1899-1980 (Szekeres Györggyel,

ismertsége okán a város lakóira nagy hatással volt. A bíróság – ami az előbbi évekkel ellentétben most már vizsgálta sok pontját a vádaknak – 3 év börtönre ítélte a levéltárost. A „Jenei Károly és társai” perben a bíróság nem volt meggyőződve arról, hogy bűnösök a gyanúsítottak, mert csak elméleti szinten fogalmazódtak meg „rendszerellenes” gondolataik. „Jenei Károlyt 1956. május 30-án állították a megyei bíróság büntető tanácsa elé. A vád többek között az volt, hogy Székesfehérvárott „ellenforradalmi szervezkedést” folytatott azzal a nem titkolt céllal, hogy a bekövetkező rendszerváltozás során a csoportot az új rezsim támogatására használja fel.”⁸

b) Az országos és a vidéki történések jellemzői

E helyütt nincs lehetőségem az 1956-os események országos és a vidéki történéseinek részletes bemutatására, de egyes jellemzőket illetően kitekintek a Székesfehérváron kívüli folyamatokra is. Röviden írok az országos és a vidéki történések jellemzőiről, így ezeket konkretizálom Székesfehérvár fontosabb – alábbi – eseményeinek az összefoglalásával.

Mint köztudott, már 1953 – vagyis Sztálin halála – után, majd 1956 tavaszán és nyarán az SZKP XX. kongresszusa hatására az országban mindenhol színre léptek a változásokat követelő csoportok, amelyek tevékenysége 1956 októberében egyik napról a másikra radikalizálódott.

Felkelő-szabadságharcos alakulatok leginkább Budapesten voltak, de másfelé is aktívan jelentkeztek.⁹ A szakirodalomban ismert megállapítások szerint a megyék nem azonnal, csak fáziskéséssel reagáltak a fővárosi eseményekre. A legfőbb különbség az volt, hogy míg Budapesten több napos, elhúzódó harcok dúltak, addig vidéken sokszor inkább egy-egy hangsúlyos eseményre, sok helyütt véres sortűzre került sor, amelyet a hatalom összeomlása követett.

Kevesebben vehettek hát részt a vidéki erőszakos cselekményekben, nem élték át annyira a forradalom erőszakos, harcosszerű részét, mint Budapesten. A szervezetlen fegyveres csapatokat az erőszakos szervezetek felszámolták, ha előbb nem mentek el más megyébe.

Bp., 1981). Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. (Vö.: <https://www.nevpont.hu/palyakep/jenei-karoly-68bd2>)

⁸ Csurgai 1996. 61.

⁹ Horváth Miklós, Tulipán Éva: In memoriam 1956. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006. 18-19. „Ismeretlen idegen fegyveresek tevékenykedtek például Galgagyörk, Püspökladány, Pilisborosjenő, Zsámbék, Dabas, Bugyi, Gyömrő, Szentendre, Pócsmegyer, Dunakeszi, Galgamácsa településeken.” (A továbbiakban Horváth-Tulipán 2006.)

Előfordult – Győrben – hogy a vagongyári munkások fegyveres csoportja letartóztatta, fogva tartotta és fegyelmi vizsgálat alá vonta a gyár vezetőségét. Később a civilek fegyverhasználatára is sor került. Pest megyében az idegen fegyveresek az erőszakszervezetek ellen többször ellenségesen léptek fel. A fegyveresek az erőszakszervezetek tagjaira lőttek, lefegyverezték őket, rendőröket bántalmaztak, illetve polgári lakosok ellen követtek el erőszakos cselekményeket. A Pest megyei fegyveres csoportoknak nagy volt az aktivitásuk, a megye területeinek ellenőrzésére azonban képtelenek voltak. A Budapesten kívül alakult csoportok tehát nagyobb összefüggő területet nem őriztek, legfontosabb céljuk a kormány erőinek zavarása és veszteségek okozása volt. A vidéken leggyakoribb események: a hatalom jelképeinek rongálása, szovjet emlékművek ledöntése, szovjet katonasírok feldúlása, propagandakiadványok elégetése, állami vezetők és alkalmazottak elleni erőszak.¹⁰

c) Történelem – oldalnézetben

A történettudományi kutatásokban az 1956-os forradalom történetének meghatározó vonulata Budapesthez kapcsolódik. Dolgozatom megírásával célom, hogy Török József visszaemlékezésének segítségével hangsúlyozzam, a vidéki eseményeknek is nagy volt a jelentősége. Meggyőződésem, hogy a történelmi múlt feltárásában a résztvevők élménye, visszaemlékezése is segítheti – átélhetőbbé teszi – a levéltári forrásokban csak számokkal, tényekkel jelölt ismereteket.

Török József 1956-ban 17 éves volt, tehát – bár ennyi év távlatából emlékezni nagyon nehéz – eleven emlékei, személyes tapasztalatai vannak a fehérvári forradalomról, amelyek helyenként megkoptak, de így is értékesek.

Különösen érdekes az, hogy a retorziók idején Török Józsefet miért nem ítélték el, pedig tettei alapján erre számíthatott és számított is. A legfőbb ok az volt, hogy Berényi Géza¹¹,

¹⁰ Horváth-Tulipán 2006. 19.

¹¹ Berényi Géza (1918. március 12. - 1993. február 18.): a Szent István reálgimnáziumban érettségizett. Csurgai 276. 216 j.: „...A katonai pályát választotta. A II. világháborúban mint főhadnagy szolgált. 1945 után az esztergomi kiegészítő parancsnokságon teljesített szolgálatot, majd 1946-ban a felülvizsgálat során leszerelték. Ekkor jött vissza Székesfehérvárra, 1952 után az MTH anyagbeszerzőjeként dolgozott.” 1956 októberében a városi nemzetőrség parancsnoka volt. Később megkapta az 1956-os Emlékérem és Emléklap elismerést. Toplak László visszaemlékezése: „1956-ban a Velence Szálló (ma Magyar Király Szálló) teraszán mondott egy beszédet, és azzal nyugtatta az embereket. Ketten voltak testvérek, a Lajos a VOKE-ban (A Vasutas Országos Közművelődési és Szabadidő Egyesület a vasutasok kultúrháza volt. – a szerző) volt pincér, oda jártak a szegény emberek, és az összes MÁV-os sportoló, a bokszolók, focisták, kézilabdások, mind. Úgy ismertük, hogy Berényi Géza a második világháborúban hősiessé küzdött, aztán a harcok végén el kellett indulniuk nyugat felé, de hallotta az embereket, a katonákat, hogy morgolódnak, nem akartak menni. Átvette a parancsnokságot, de az alakulat őrnagya le akarta löni, ám mindjárt száz puska szegeződött felé. Visszajöttek. Egész éjjel meneteltek, ismerték a falvakat, nappal

Székesfehérvár nemzetőrparancsnoka eltűzelte a bizottságok papírjait, hogy kevesebb embert marasztaljanak el. Tudjuk, hogy nemcsak a forradalmár-szabadságharcos csoportok semmisítették meg iratanyagot, hanem a forradalmat leverők is. Ennek oka, hogy később rossz, vagy rosszabb lehetett volna az „ellenforradalmi események” idején folytatott tevékenységük és tanúsított magatartásuk megítélése.¹² Így a visszaemlékezések különösen fontossá válnak, mert kiegészítik a forradalomról meglévő ismereteinket. Dolgozatom megírásával – emlékei átörökítésével – egyben eleget teszek vitéz Török József 1996-os kérésének is, hogy tetteinek emléke fennmaradjon.¹³

behúzódtak az erdőbe, éjjel mentek és hazatértek úgy, hogy senki sem halt meg. Nagyon becsülték ezért a Berényi Gézát. Ilyen ember volt és a Velence Szálló teraszán 1956-ban is arról beszélt, hogy nem kell agyonlőni a kommunistákat, majd alakul a helyzet, de majdnem megdobálták érte. Sokakat megmentett akkor. Ennek ellenére 1957-ben halálra ítélték, ám végül nem végezték ki, csak lecsukták, és 1963-ban az általános amnesztiával kiszabadult és 75 évesen halt meg. Itt temették el a református temetőben, katonai tiszteletadással. Szabadulása után azt beszélték, hogy miután kijött, sehová sem vették fel dolgozni, ezért írt a Kádárnak egy levelet, hogy inkább vigyék vissza a börtönbe, mert nem tud megélni. Azt válaszolták, keressen egy munkahelyet, és akkor oda felveszik. Így került a vízügyhöz a Balatoni útra, ott találkoztunk, miután odakerült az öregúr, én pedig akkor, miután leszereltem.” Tihanyi Tamás: Gyilkosság Székesfehérváron 1956. november 4-én. Fejér Megyei Hírportál. 2022.11.02. <https://www.feol.hu/helyi-kozelet/2022/11/gyilkosság-szekesfehervaron-1956-november-4-en>. (letöltve: 2022.11.07.) (vö.: Péntek Imre: „Az én férjem már soha nem lehet teljes értékű ember?” Fehérvári hét, 1989.)

¹² Csurgai 1996. 15.

¹³ Így emlékszem a forradalomra. Ifj. vitéz Török József visszaemlékezése. 1996. március 20. Török József tulajdonában.

A forradalom Székesfehérváron – „Ez egy fasiszta megmozdulás”¹⁴

Jenei Károly perén kívül további előzmény Török József visszaemlékezésében¹⁵: „Fehérváron meg akarták alakítani a Pestet hasonlóan a Petőfi-kört ’56 tavaszán [...] A megye [Vagyis a tanácsi vezetés] meg a pártvezetés nem engedélyezte, hogy megalakuljon a Petőfi-kör...”¹⁶ - Az izgatott hangulat és a politika a diákok, az iskola légkörében is megjelent. - „1956 szeptemberében is benépesült diákokkal Székesfehérvár [...] komoly dolgokról is szót ejtettek [...]. Tanárainkhoz közvetlenebbek lettünk és mertünk kérdezni hazánk helyzetéről [...], tanáraink mertek válaszolni...”

Fejér megyében Jenei Károly esetén kívül ismertek voltak más, a diákokat a hatalom ellen hangoló, forradalmat provokáló intézkedések is. - „Tudtuk, hogy forrong az ország, nő az elégedetlenség, mindenki változtatni akar.” – mondta Török József.

1956 októberében (már 22-én) sok nagyvárosban diákgyűléseket tartottak és csatlakoztak a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségéhez (MEFESZ). Fehérváron október 23.-án kedden délután 15 órakor is ilyen diákgyűlést tartottak a Hunyadi Mátyás Közgazdasági Technikumban, melyen körülbelül 25-30 középiskolás diák vett részt. A Technikumban tartott ülésről és az előzményekről Török József is beszámol: „Tehát tulajdonképpen bementünk, elkezdődött az iskola [...]. Hétfőn már nem volt tanítás itt se’, mondom a srácoknak, »idefigyeljetek!« Volt egy közöttünk, akinek vasutas volt az apja, tehát

¹⁴ Csurgai 1996. 82-106. Az idézet Sebes Imrétől származik.

¹⁵ Török József apjának részvétele a forradalomban: „Édesapám [id. vitéz Török József] a forradalomban...ő volt az állomás parancsnoka mikor leállt a gyár, az igazgató behívatta, az igazgató azt mondta neki: „Török úr... maga részt vett 2 világháborúban, tapasztalt katona, ha elvállalja, magára bízom a gyárnak az őrzését. Nem fegyveresen, hanem postaszolgálatba’. Szervezze meg, hogy őrizték a gyárat, ne hordják szét. Ne jöjjön bele idegen. És ezt elvállalta.” Török József interjú. 2022. A szerző tulajdonában.

¹⁶ A Petőfi Kör magyar értelmiségi mozgalom volt az 1950-es évek derekán, amely fontos szerepet töltött be a kommunista rendszernek az 1956-os forradalomhoz vezető erjedésében. A Kör létrehozásának gondolata 1955 elején született meg. Ekkor még nem volt szándék a hivatalos irányvonaltól eltérő mozgalom alakítására. Az ötlet egy DISZ-en belüli vitakör létrehozása volt fiatal kommunista értelmiségiek számára. A DISZ vezetői a tapasztalt ifjúkommunistát, Tanczos Gábort választották a Kör irányítójának, aki szimpatizált a reformokkal. Ezzel ellentétben azt várták tőle, hogy fékezze a „polgári” és „nemzeti” gondolatok feltörését. A Petőfi Kör 1955 márciusában alakult meg, valódi feladatát, a nyílt viták szervezését azonban csak az SZKP XX. kongresszusát követő időszaktól tehetette meg. Első nyilvános rendezvényét csak 1956. március 17-én tarthatta. 1956 tavasza és ősze közt a Kör 12 jelentős vitát rendezett. Ezek közül a legnagyobb visszhangot a június 27-én rendezett, tüntetésbe torkolló sajtóvita kapta. 1956. október 22-én este a Kör ülése határozatot fogadott el, amelyben követelték az MDP Központi Vezetősége összehívását, Rákosi kizárását a testületből, az Országgyűlésből és az Elnöki Tanácsból, illetve Nagy Imre bevonását a Vezetőség, illetve a kormány munkájába. Mindez, illetve a Kör megelőző reformkommunista-barát működése elegendő volt ahhoz, hogy a Kört a forradalmat pártolók közé sorolják a megtorlás idején. Tanczos Gábot a Legfelső Bírósági Népbírói Tanácsa, amelyet Vida Ferenc vezetett, 1958. augusztus 18-án 15 évi, a szigorított márianosztrai börtönben letöltendő büntetésre ítélte. (1962 tavaszán kegyelmet kapott.) (Vö.: Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956. Vál.: Korányi G. Tamás. Budapest, 1989. 44-45. l.; A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján I-VII. Budapest, Kelenföldi Kiadó, ELTE, Múzsák, 1956-os Intézet, 1989–1994.)

ingyen jegye volt és fonyódi gyerek volt. Mondom a Lajosnak: »Lajos, fölmennél holnap a tüntetésre?« Aszondja: »Hát, fölmennék, dehát hogyan?« »Hát vonattal! Neked van szabadjegyed.« »Na de hát az igazgató...« [...] »Elvállalod?« Elvállalja. »Akkor valaki menjen le, beszéljen az igazgatóval.« [...] Volt a [...] Szirbek Robi – akinek a nevét megemlítem, aki [...] ha valamit el köllött intézni, őt bíztuk meg – azt mondta: »Te találtad ki, menj le Te.«

Lementem az igazgatóhoz, és [...] elmondtam, hogy első kézből értesüljünk, ne az újságból, ne a rádióból. Ne ebből-abból, hanem ettől az osztálytársunktól értesüljünk arról, hogy mi volt Budapesten, hogy van a tüntetés stb. Egyből beleegyezett az igazgató, úgyhogy a Lajos másnap hajnalba', hajnali vonattal fölment Budapestre, részt vett a tüntetésen. [...] ¹⁷

A tízes szünetbe' jön a pedellus és mondja, hogy Török, az igazgató hívhatja. Azt mondja az igazgató úr, hogy a megyei DISZ¹⁸ bizottságtól jött egy telefon, hogy minden iskolából 3 órára várnak 3-5 fős küldöttséget a Közgazdasági Technikumba. És akkor azt mondta, hogy te vagy ezekbe a dolgokba legjobban benn', azért' szervezz magad mellé két embert, a DISZ titkárnak majd én szólok. Persze a DISZ titkár¹⁹ az nem jött el, mi hárman egyik osztálytársam, aki teljesen árva volt – Boócz Tibornak hívták [...], meg egy lány, nem jut eszembe a neve, egy Ildikó nevű nő.²⁰ Ő jött oda hozzám, – Jóska, hallottam, hogy ezt te szervezed. Elmennék szívesen. – Jól van Ildikó, akkor megvagyunk hárman, és akkor elmentünk, és a következő volt, hogy a téma ott kezdődött, hogy kilépünk a DISZ-ből. Mer' a DISZ nem ad nekünk semmit se. Ott volt a pártbizottságtól egy ember, a városi DISZ bizottság, meg a megyei DISZ-bizottság, és tulajdonképpen nem ad nekünk semmit, megalakítjuk a Székesfehérvári Diákszövetséget.²¹ És akkor [...] szépen minden megalakult [...] fogalmaztunk egy felhívást, csatlakoztunk az egyetemista mozgalomhoz.”

¹⁷ Az igazgató, Loós János 1951-1959-ig volt hivatalban. <https://jaky.hu/iskolantantaraivoltak.php> (letöltve: 2023.01.05.).

¹⁸ A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) 1950. június 18-án alakult meg. Az MDP vezetése alatt álló, 14-26 éves fiatalokat tömörítő szervezetnek a célja az ifjúság egységesítése volt. Az addig a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége által összefogott ifjúsági szervezeteket volt hivatott felváltani. Tagjai a munkások, parasztok, értelmiségiek fiai lehettek. Alakuló kongresszusát 1950 júniusában tartotta. A DISZ alakuló kongresszusa. Magyar filmhíradó. <https://filmhíradokononline.hu/watch.php?id=10348> (letöltve: 2023.01.09.) Következő, 1955-ben tartott kongresszusa is bekerült a kommunista ifjúsági mozgalmak történetébe. 1955-ben 702 ezer tagot számlált. 1956 októberében, a forradalom idején felbomlott. Központi napilapja a Szabad Ifjúság, szerepét 1957-től a Kommunista Ifjúsági Szövetség vette át. A szövetség megalakulásának emlékére nevezték el az R–22S Június 18. teljesítmény-vitorlázórepülőgépet. Tóth Antal (szerk.): Ifjúsági Kislexikon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984; Szabad Nógrád, 1950. június (6. évfolyam, 22-25. szám).

¹⁹ Zöldi Tóth Vilmos. Török József személyes közlése.

²⁰ Szirbek Róbert és Boócz Tibor Török József osztálytársa volt. 1957-ben kaptak útépitési bizonyítványt a székesfehérvári Jáky József Technikumban. Csabai Ildikó volt a harmadik tag a csapatban, egy évvel fiatalabb Török Józsefnél. 1958-ban kapott útépitési bizonyítványt a székesfehérvári Jáky József Technikumban. [https://jaky.hu/vegzettanulok.php](https://jaky.hu/vegzetttanulok.php) (letöltve: 2022.11.18.)

²¹ A városi pártbizottságot Bánki János, a DISZ-t Bán József és Dvorszki Ferenc képviselte. Az újságírók: Árokházi György, Bokor Rózsa, Röper Magdolna. Csurgai 1996. 82.

Az előbbi események a szakirodalomban is megjelennek, valószínűleg így zajlottak le. Török úr később a nemzetőrségben töltött be fontos szerepet.

Török József a kérdésemre – Honnan értesültek az egyetemisták követeléseiről? – elmondta: „*Honnan? Hát a rádióból! A Petőfi-kör működött ám, szóval a Szegedről is tudtunk mindent, ugye a szegediekről²², a miskolciakról később tudtam meg csak, egész későn, az 50 éves évfordulón²³, a budapestiekről meg hát teljes képbe’ voltunk²⁴. Ott volt két újságíró, az egyiket úgy hívták, hogy Bokor Rózsa, a másikat Röper Magdolnának. Vele utána is sokat találkoztam, meg elmondta az egész tortúráját. [...] Mindegyik börtönbe volt, a Röper Magdolna²⁵ és a Bokor Rózsa²⁶ is. A Magdi menyasszony volt. Ott erőszakolták meg, Magdi elmesélt mindent, a vőlegénye megvárta, feleségül is vette, két fiuk született. [...]*”

A következőkben az interjúalany az alábbi, szakirodalom által is megerősített eseményeket ismertette: a középiskolások ki akarták adni követeléseiket a Fejér Megyei

²² 1956-ban Szegeden már június 30-án megalakult a József Attila kör a pesti Petőfi kör mintájára, a Tiszatáj őszi cikkei is a társadalmi vitát, a változásokat, a demokratikus gondolatok térnyerését bizonyítják. Október 16-án nagygyűlést tartottak a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának épületében, ahol az új ifjúsági szervezet, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) megalakulását szavazták meg. A forradalmi események alatt a MEFESZ több gyűlést is tartott, voltak más megmozdulások is. Október 26-án Kiskunmajsáról ide vezényelt katonák sortűzet adtak le, amelynek során Schwartz Lajos életét vesztette, tizenhatan pedig megsérültek. Forradalmi tanácsok alakultak az Egyetemen és a városban, november 5-re megérkeztek a szovjet harckocsik. Tavaszra Perbíró Józsefet, a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökét internálták. Szokolczai 2003. 199-232.

²³ Miskolcon október 22-én az egyetemisták összegyűjtötték követeléseiket 11 pontban. Október 25-én a tüntetésen több ezren tüntettek és hallgatták meg a diákokat, továbbá a munkások által megfogalmazott 21 pontot, amelyet egy küldöttség Nagy Imréhez továbbított. Október 26-án a tüntetésen egy figyelmeztetőlövés után a rendőrség és az állambévételek a tömegbe lőttek, több áldozatot is szedve. Megalakult a nemzetőrség. November legelején elkezdtek összehangolni a borsodi munkástanácsok, bizottságok tevékenységét. A november 4-ei szovjet inváziót nagyobb fegyveres ellenállás nem követte, csupán az Egyetemvárosban alakult ki harc, melyben két hallgató életét vesztette. A forradalmi szervezetek egyes tagjait börtönbüntetésre vagy internálásra ítélték. A 26–27-ei lincselésben részt vevő emberek közül hetet halálbüntetésre ítélték, majd kivégeztek. 1956. december 9-én egy, a munkástanácsok megszüntetését célzó rendelet miatt három napig tartó tüntetéssorozat kezdődött, amelynek szovjet és magyar áldozatai egyaránt voltak. Szokolczai 2003. 121-198.

²⁴ 1956. október 6-án Budapesten újra temették Rajk Lászlót és kivégezték társait. Október 16-án a szegedi egyetemen megalakult a MEFESZ, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Országos Szövetsége, amelyhez csatlakoztak a budapesti, miskolci, pécsi és soproni egyetemisták is. Az egyetemisták 16 pontban fogalmazták meg követeléseiket. Szimpátiatüntetést szerveztek az 1956 júniusa óta tartó lengyel felkelések támogatására. Az akcióhoz a Petőfi Kör és több szervezet is csatlakozott. 1956. október 23-án délután 3 órakor kezdődött az egyetemisták tüntetése a Petőfi-szobornál. A Műegyetem hallgatói a Bem-szoborhoz vonultak. A budapesti munkásság is az egyetemisták mellé állt. Kezdetben lengyelbarát, Rákosi- és Gerő-ellenes jelszavak hangzottak el, később a szovjet csapatok kivonását követelték, és kivágták a zászlókból a szovjet típusú címet. A budapesti eseményekkel párhuzamosan több nagyvárosban voltak megmozdulások. Bak-Kozák-Litván-Rainer: Az 1956-os magyar forradalom. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1991. 223.

²⁵ A megyei bíróság Röper Magdolnát 1957. május 14-én izgatás miatt egy év börtönre és állampolgári jogoktól való eltiltásra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság ítélete szeptember 4-én ennél súlyosabb volt: három év börtönt szabott ki, 1000 forint elkobzással és két év jogoktól való eltiltással. Csurgai 1996. 364.

²⁶ Bokor Rózsa 1956-ban újságíró volt a Fejér megyei Néplapnál, amely az MDP lapja volt. Már korábban is írt a DISZ ügyeiről. (Fejér Megyei Néplap, XI. évfolyam, 186. szám.) Közfelkiáltással megválasztották a szerkesztőség vezetőjének az Új Fehérvárnál, amely a forradalomról tájékoztatót. A fehérvári forradalom krónikása. Bokor Rózsa visszaemlékezése. Szabadpart folyóirat. http://www.szabadpart.hu/szam5/komm/fehervari_forradalom_kronikasa.htm (letöltve: 2023.01.10.)

Néplapban. Október 23-án este 5 fős küldöttség ment a megyei pártbizottságra az engedélyért. A megyei pártbizottság titkára, Sebes Imre²⁷ nem támogatta őket. A diákok értesítették a kollégiumokat és a Városi Kultúrházba tiltakozó nagygyűlést szerveztek. 800-900 fős tömeg jelent meg. A pártbizottsági tagok, akik a gyűlésre elmentek, nem támogatták a megjelentetést, ráadásul sértő nyilatkozatokat tettek, amelyek további tettekre sarkallták a diákokat és az újságírókat.

„És akkor, hogy ki kéne nyomtatni. Felhívást, a követeléseket, mindent, amit megfogalmaztunk. Aszondja’ nem lehet, hát a főszerkesztő nincs Fehérváron, erre engedélyt csak a megyei pártbizottság titkára adhat. Hát akkor, beszéljünk a Sebes Imrével.²⁸ Vagy a DISZ titkár, vagy a párttól valaki ott volt, fölhívta és aszonta’, hogy 5 órára vár bennünket, október 23-án. Nem mindenkit, hanem minden iskolától egy tanuló legyen.

Az útépitőből én voltam az az egy tanuló, a többiekkel pedig megbeszéltük, hogy menjenek a városba 7 órára, az akkori színházterembe, ami Szent István terem egyébként. Nagygyűlést hívtunk össze, oda jöjjenek a diákok, a többiek riasztották a diákokat, mi meg 5 órára bementünk a pártbizottságra, amelyik a mai zeneiskola. Ott előadtuk, amit leírtunk, és mondta, hogy fiúk, nem engedélyezhetem, mert minden másképp lesz [...]. Kádárt emlegette, hogy meg fog változni a világ. Nem ismerjük, nem tudjuk, milyen ember. Majd ő változtat, jobb lesz minden.²⁹ Nehéz volt rajta kiigazodni, beszélt mindenfélét. Ment az agyimosás. Hát ugye már benn voltunk egy óra hosszat, ő mondta a magáét, mi mondtuk a magunkét és akkor kint meg kiderült, hogy a környék, a környező utcák is, tele van emberrel, és ott elkezdtek, hogy tüntetni, mert azt hitték, hogy letartóztattak bennünket, azért tart ilyen sokáig. A két újságíró az nem jött be, nekik tilos volt. Kiment a’ izé és mondta, hogy tárgyalunk, nyugodtak legyenek, semmi bajuk a diákoknak. Nem hitték el! Elkezdtek kiabálni – erkélyen voltunk –: diákok, gyertek ki! Kimentünk.

Kérlek szépen, azt a felemelő érzést, ami ott volt [...]. Az a tapsvihar, amivel köszöntöttek bennünket, az a rengeteg ember, ahogy éljenzett, amíg a szem ellátott, meg a mellékutcákban is, tömve emberrel. Ez már a forradalom volt valóban, 23-án. Hozzá kell tennem, hogy van olyan újságcikk, hogy a fehérváriak a budapesti forradalomról 24-én

²⁷ Sebes engedélye kellett volna a követelések kinyomtatásához.

²⁸ Sebes Imrét 1949. október 5-én nevezték ki a Fejér megyei pártbizottság élére. Testvérével és Rajk Lászlóval együtt küzdött a spanyol polgárháborúban. <https://www.feol.hu/helyi-kozelet/2017/11/sebes-imre-gaz-utca-tortenelem> (Letöltve: 2023.01.09.)

²⁹ Nem tudni, Sebes miért hivatkozott Kádár Jánosra (Török József szerint), hiszen ő csak október 25-én vette át az MDP vezetését. Vagy kommunista indítatásból, vagy jóindulatból próbálta bármilyen eszközzel csitítani, eltántorítani a fiatalokat forradalmi céljaiktól.

hallottak, amikor a Keszei³⁰ fivérek hazamentek az egyetemről és nagygyűlést tartottak a város házában. Egyébként csak a nagyobbik volt egyetemista, lehet, hogy a kisebbik is fölment a tüntetés miatt. De hogy 23-án Fehérváron voltak, az biztos.

Nem tudtunk megállapodni. Mondtuk neki [Sebes Imrének], hogy nekünk 7 órára le kell mennünk a színházterembe, jöjjön le velünk a diákgyűlésre és ott is tagadja meg a kinyomtatást. Lejött velünk [...], fölmentünk a színpadra és fölolvastuk, amit leírtunk, mindent. Ezt kéne kiadni és a Sebes elvtársnak kéne ezt az egészet engedélyezni. Elkezdett dumálni. Azt mondta ez egy fasiszta megmozdulás, amit követelünk. Volt ott egy magas, fekete, hosszú hajú lány, amikor valamit olyat mondott, rögtön fölugrott és mondta, hogy [...] ami a száján kifért a kommunizmus ellen meg a párt ellen, mindenki ellen. Vége lett a közgyűlésnek. A Lajos barátom ott állt az ajtóba'. Kérdezte a két újságíró, hogy mi volt. Semmi, nem engedélyezik. Akkor menjünk el a nyomdába. Közben a Lajos belenyúl a zsebébe, elővesz egy marék fémét, aszondja válasszál, neked adok először. Ez[ek] a Sztálin-szobor maradványai. [...]³¹

A lovasszobor van ott, az első világháborús fehérvári huszárezrednek az emlékműve, ott a Keszei fivérek beszéltek az emberekkel 23-án. Valószínű megbeszélték a másnapi nagygyűlést. Mer' ugye akkor már biztos, hogy a felnőttek is észbe kaptak, hogy ez már forradalom. És ha Pesten az van, akkor itt is az van."

A Csurgai Horváth József által szerkesztett kötet szerint a diákok a székesfehérvári nyomdához mentek, ott akarták kinyomtatni pontjaikat.³² A küldöttség tagja volt Bokor Rózsa is, de csak később tudták kiadatni követeléseiket. Körülbelül fél 12-kor osztak szét az emberek.³³

„Elmentünk a nyomdába' [...], a nyomdába' nagyon kedvesek voltak. Elvették tőlünk, és azt mondták, amikor tudják, kinyomtatják. Én azt írtam le³⁴, hogy másnap, mer' ugye 23-a

³⁰ Keszei István másodéves bölcsészhallgató Városház téri beszédei miatt lett ismert. Testvére Keszei Imre volt. Fontos szerepük volt a városba hazatérő egyetemistáknak is, akik rölapokat osztogattak. Csurgai 1996. 96. (Vö.: Keszei István: Magyar advent 1-2. Keszei István élete válogatott dokumentumok tükrében. Székesfehérvár, Alba Civitas Történeti Alapítvány, 2009. 446.)

„Keszei István 1935. július 5-én született Székesfehérváron. (Meghalt Párizsban 1984. január 26-án.) 1955-1956-ban az ELTE magyar-latin szakán tanult. A forradalmat követően emigrált, majd 1957-ben Belgiumban telepedett le. 1962-től Franciaországban élt, nyomdászként és tisztviselőként dolgozott. Versei többek között az Új Látóhatárban jelentek meg. Átkelés címmel verseskötetét a Vörösmarty Társaság jelentette meg 1990-ben.” Csurgai 1996. 261.

³¹ Ez az esemény valamikor késő este történhetett, ugyanis 23-án késő délután, illetve kora este még állt Budapesten Sztálin szobra, így a darabjai nem kerülhettek Fehérvárra. „A vasút dolgozói már október 23-24-e éjszaka tudomást szereztek a budapesti forradalmi eseményekről. A vonatkozó személyzet hozta az első híreket.” Csurgai 1996. 97.

³² Csurgai 1996. 101. „A Városház téri tüntetők egy csoportja, mintegy 200 fő a nyomda épülete elé vonult, ahol a diákok korábban ismertetett követeléseinek kinyomtatását sikerült elérniük.”

³³ Csurgai 1996. 82-83.

³⁴ Így emlékszem a forradalomra. Ifj. vitéz Török József visszaemlékezése. 1996. március 20. Török József tulajdonában.

kedd volt [...]. Nem valószínű, valószínű inkább, hogy csütörtökön, mert akkor már a Sebes nem volt Fehérváron, egyes híresztelések szerint [...] itt maradt Fehérváron, csak elbújt valahova. De az irodája üres volt, meg a fiókját is megnéztük, a fiókjába benn' volt a pártkönyve, de bélyeg egy se volt benne."³⁵

Megszakítva az idézetet, visszatérek a fehérvári, 24-i eseményekhez: október 24-én leállt a város üzemeiben a munka. A városi pártbizottság küldötte, Bánki János próbálta beszédével munkába állítani a dolgozókat, sikertelenül. Kanyó János főhadnagyot kirendelték³⁶ Börgöndről Székesfehérvár védelmére, az ő alakulata ellenőrizte a közutakat. 160 fős gyalogsággal rendelkeztek Fehérváron, de a megye más részében is voltak börgöndi katonák.

A BM Fejér Megyei Főosztálya és a Városi Tanács 20 órától kijárási tilalmat rendelt el. Az emberek viszont tiltakoztak a rendelet ellen. A későbbi hivatalos álláspont szerint „a békésen tüntető tömegben a provokátorok részéről lövések hangzottak el.”³⁷ A karhatalom ezután riasztólövéseket adott le, a szovjet páncélos a tömegbe lőtt. A beállítás szerint egyik halott vagy sebesült sem hős, mindegyik áldozat.³⁸ A szemtanúk, résztvevők feljegyzései nyomán azonban egy másik történet rajzolódik ki.

„24-én délelőtt mi beszámoltunk – idézte fel az emlékeit Török József - a tanulóknak a tornateremben. Összehívták a tanulókat, mi beszámoltunk a fehérvári történésekről, a Lajos meg beszámolt, hogy mi volt Budapesten. Délután volt egy nagygyűlés, a Videotonból indult el és az ávósok 2 fiút kiragadtak a tömegből és bevitték az ávós laktanyába. Hát ugye akkor volt a sortűz, itt is megoszlanak a vélemények. Régen azt Schönherz Zoltán utcának hívták, ahol a kollégiumunk volt, abba csatlakozott bele a Sztálin úton. Ott volt az iskolám, vele párhuzamosan a város felé volt a Schönherz [...] és a kettőt összekötötte a Pirosalma utca. [...] A Schönherz [...] és a Vöröshadsereg utca sarkán ott volt egy orosz lakás. Tehát egy ház, amiben orosz családok laktak. [A szerző: „Tiszti lakás?”] Igen, igen. És azt mondják, 23-a után ott állt egy tank. Nem igaz, ott nem állt tank. Tank nem állt a ház előtt.

24-én a kémiantanárnök³⁹ a Sztálin utcán, amin az iskola is volt, attól lakott [...] az anyósáéknál a férjével, körülbelül olyan 300 méterre, ott van egy utca, amelyik az orosz

³⁵ Sebes Imre a szakirodalom szerint 1956. október 29-én távozott a városból. Csurgai 1996. 337. A tagdíjfizetés rendszerével kapcsolatban: A pénz befizetését bizonyító bélyegek voltak a tagkönyvekben. Az is lehet, hogy Sebes Imre új pártkönyvet kapott, ezért nem voltak benne bélyegek.

³⁶ Csurgai 1996. 85. „A készség elrendelésére egy korábbi Budapesten tartott magasabb parancsnoki értekezleten hoztak intézkedést. A Börgöndön állomásozó katonai alakulatot 1956. október 24-én délelőtt riadóztatták.” „A helyőrségi parancsnok további utasítására október 24-én Börgöndről mintegy 160 fős alakulat érkezett...”

³⁷ Fejér Megyei Néplap 1956. október 26.

³⁸ Uo.

³⁹ Botfi Éva.

laktanyától jön, tehát tulajdonképpen a Lövölde kanyartól jön ki, és amögött volt az orosz laktanya. Ő látta, hogy mi a Boócz Tibivel kint voltunk, nem engedtek ki senkit se, mi meg nem mentünk be – ebéd után –, és így tudtunk a tömeggel menni, de nem voltunk benn ’ a tömegbe, hanem a Pirosalma utcán volt egy telefonfülke, ott álltunk meg a Tibivel, hogy nézzük, mi történik. A [...] laktanyából lőttek. Valószínű, hogy előbb riasztólövéseket lőttek, de megjelent egy gumikerekű [...] páncélauto és az kifordult onnan a kis utcából a Sztálin útra, és ezt látta a tanárnőnk. Az lőtt, oda, ahonnan tüzet látott egy golyószóróval. Civileket is eltalált, de elsősorban az ávós laktanyára lőtt. Meghalt ott pár fiatal⁴⁰, a többiek elmenekültek. [A szerző: A laktanyából visszalőttek?] Nem, megszűnt a lövöldözés, a tömeg a Budai út felé tudott menekülni. Mi lementünk, be a kollégiumba a Tibivel. Odahoztak egy embert, akinek láblövése volt. Nem akarta beengedni a nevelőtanár, a Jakab János. Aztán én azt mondtam neki: »Tanár úr kérem, itt most ebbe ’ a pillanatba ’ mi parancsolunk!« És igenis bevittük, széket tettünk alá, telefonáltunk a mentőknek, akik el is vitték.

Ezzel 24-e lezárult. [...] Ezzel elindult a forradalom. Akkor már beavatkoztak a felnőttek. Megjelentek különböző pártok. Akinek jó érzése volt, a forradalom mellé állt. De az emberek tényleg pártoskodtak. Nem a haza védelmére gondoltak. Különböző bizottságok alakultak. Arról volt szó, hogy meg kell szervezni a diákokból a nemzetőrséget. Én a nemzetőrségi bizottsághoz csatlakoztam, ahhoz a bizottsághoz, amelyik a Diáknemzetőrséget szervezi. Berényi Gézának hívták a nemzetőrparancsnokot. Honvédséggel volt nekem a kapcsolatom, minden második éjjel járőröztem, nappal meg bent dolgoztam a volt ciszter kollégiumban. Ott szerveztük a Diáknemzetőrséget. Különböző bizottságoknál voltak az emberek, például a rádiónál, volt, aki az újságnál. Volt egy helyettesem, börtönben is volt. Úgy gondoltam, sok a duma. Mindenféle bizottság van, de a Nemzetőrség a legfontosabb.”

⁴⁰ A halottak és életkoruk: Csanyi Éva (22 éves), Bernáth Katalin (20 éves), Versegi Jenő Béla (19 éves), Gumpl József (19 éves), Jóvári Imre BM dolgozó (42 éves) és Kardos Pál (26 éves) rendőrtörzssőrmester. Horváth Miklós – Tulipán Éva: In memoriam 1956. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006. 366; Fejér Megyei Néplap 1956. október 26.

Október vége és a novemberi emlékek – „Olyan mélyen aludtál, nem akartunk fölébreszteni...”

Fehérváron is, mint a többi megyében, „karhatalmi intézkedéseket” hajtottak végre. Mikes vezérőrnagy október 24-én megerősítette a fehérvári objektumokat.⁴¹ 1956. október 25-én Székesfehérváron sztrájkkal tiltakozott a nép, tömeges tüntetések voltak, s követelték a sortűzek felelőseinek, illetve a politikai és katonai vezetők leváltását. A civilek vezetői nem tudtak eredményesen tárgyalni.

Mikes vezérőrnagy a lakossághoz intézett felhívásain keresztül október 27-én rendkívüli állapotot vezetett be a városban. (Lásd a mellékletben) Az intézkedés azonban csak még jobban feldühítette a sztrájkolókat, s a székesfehérváriak ellene fordultak. A Hazafias Népfront helyi szervezetében már ekkor megkezdtek a Nemzeti Bizottság felállítását a közrend fenntartása és a további véráldozatok megelőzése érdekében. Kezdetben a Nemzeti Bizottság tanácskozási jogkörrel vett részt a tanácsi szervek tevékenységének ellenőrzésében és orientálásában, de később ennél nagyobb hatalmi súllyal jelentek meg a város életének irányításában. A Nemzeti Bizottságba többnyire az 1945-öt követő időszak koalíciós pártjainak helyi vezetői kerültek be. Így például a Polgári Demokrata Párt (PDP) képviselői is. A bizottság feladata tehát a közrend és a közellátás megszervezése, a szabad sajtó működtetése és a lakosság követeléseinek a teljesítése volt. Munkástanácsok is létrejöttek, közös vezetőségük október 27-ére állt fel, ez volt az ún. tízes bizottság.⁴²

Október 27.-én, szombaton a Magyar Honvédség átvette a középületek ellenőrzését a szovjet katonaságtól, akik visszavonultak laktanyáikba. A forradalom napjaiban több bizottság alakult. Mindenféle közellátási feladatot szem előtt tartottak, illetve a civilek nemzetőrséget szerveztek.⁴³ A katonák vezetésével megalakultak forradalmi katonatanácsok is, mint például a Székesfehérvári 6. Lövészhadtest Parancsnokság Forradalmi Katonai Tanácsa. A tanács bejelentette csatlakozását a Dunántúli Nemzeti Tanácshoz és ellenállást helyezett kilátásba a szovjet csapatok támadása esetén. Először Börgöndön alakult ilyen, október 28-án, majd Sóstón. A járási kiegészítő parancsnokságon október 29-én választották meg a katonatanács

⁴¹ Horváth Miklós: Fejezetek a Magyar Néphadsereg 1956. évi történetéből. Hadtörténelmi Közlemények, 119. évf. 3. sz. 2006. 630. (A továbbiakban Horváth 2006.)

⁴² Csurgai 1996. 170.

⁴³ Például: Székesfehérvári Nemzeti Bizottság, Fejér Megyei Intézőbizottságok Forradalmi Tanácsa, Székesfehérvári Járási Tanács Ideiglenes Nemzeti Bizottsága. Járási nemzeti bizottságok és forradalmi munkástanácsok, községi nemzeti bizottságok. Pedagógus Forradalmi Tanács, Székesfehérvári Forradalmi Diáktanács, 10-es bizottság. Csurgai 1996. 107-175.

tagjait. A fehérvári tanács – amely a szovjet csapatok kivonásának követelését is elfogadta – elnöke Mikes József vezérőrnagy hadtestparancsnok lett.⁴⁴

Október 28-át követően először spontán, majd Janza Károly altábornagy honvédelmi miniszter utasítása szerint szervezetten megalakultak a forradalmi katonatanácsok. 28-án állították fel a fehérvári nemzetőrséget is. A fehérvári hadtest forradalmi katonatanácsának október 31-től Kemendi Béla⁴⁵ ezredes lett a vezetője, akit a Dunántúli Nemzeti Tanács elnökségébe is bevásztottak. Feladata a dunántúli erők, illetve a szovjet csapatok elleni védelem megszervezése volt. Székesfehérváron és Fejér megyében a honvédség passzív maradt, mivel kevés volt az idő az alakulatok forradalmi átszervezéséhez.

Székesfehérvárt november 4-én erős szovjet támadás érte. A város nem volt felkészülve a harcra. A főbb épületeket a szovjet csapatok hajnali 4 óra után foglalták el.⁴⁶ Ezen a napon és később 12 – október 24-től mindösszesen legalább 21 – halálos áldozata lett a szovjet támadásnak.⁴⁷ A város elleni támadásban a 38. szovjet hadsereg magasabb egységei vettek részt, ezek részben már október 23-át megelőzően is itt állomásoztak, a határon túlról beözönlő megerősítő erők Dunaföldvárnál keltek át a Dunán és onnan, Mezőfalván, kisebb számban Sárbogárdon keresztül érkeztek Fejér megyébe. Mezőfalván például november 1-én éjjel és november 2-án hajnalban nagyjából kétszáz harckocsit láttak.⁴⁸

A város körüli páncélhárító rendszer akkor még hiányos volt, az október végén az elhatározott és részlegesen kiépített páncélelhárító védelem a város számos pontján rendelkezett felállított lövegekkel. Ezeket azonban még november 3-án éjjel hatástalanította az ekkor végrehajtott műszaki ellenőrzés során feltehetően egy beavatott, az orosz csapatokkal tartó alegység. A sóstói repülőtéren a magyar tisztek tették használhatatlanná a lövegeket.⁴⁹

⁴⁴ Csurgai 1996. 192-196. Mikes később, október 31-én lemondott. Maléter Pál – november 2-től – honvédelmi miniszter elfogadta a lemondást. Csurgai 1996. 339.

⁴⁵ Kemendi Béla ezredes, majd vezérőrnagy. 1918-ban Szarvason született. „1956. október 29-én Székesfehérváron bevásztották a hadtest Forradalmi Katonai Tanácsba. Részt vett a követelések összeállításában. Utasítására letartóztattak három elhárító tisztet. A hadtest Forradalmi Katonai Tanács csatlakozott a Dunántúli Nemzeti Tanácshoz, majd a lakosságot felszólította a szabadlábbon lévő államvédelmi tisztek letartóztatására. A tömeg követelésére lemondott hadtestparancsnok helyett átvette a magasabbegység irányítását. November 1-jén Győrbe utazott, ahol felkérték a Dunántúli Egyesített Katonai Parancsnokság megalakítására. Intézkedett a szovjet csapatok felderítésére. November 3-án tiszti gyűlésen szolt a szovjet csapatok elleni harcról, illetve intézkedett a páncél- és légelhárítás megszervezésére. November 4-én nem adott utasítást az ellenállás megkezdésére. 10 év jogvesztést kapott. Lefokozták, teljes vagyonek Kobzásra és 15 év börtönre ítélték.” Horváth Miklós, Tulipán Éva: Keresztutak - Magyar Néphadsereg 1956. Budapest, H&T Kiadó, 2006. 328.

⁴⁶ Horváth 2006. 655.

⁴⁷ Csurgai 1996. 211. (Vö.: Székesfehérvár halotti anyakönyv 1957; Gosztönyi Péter: Föltámadott a tenger ... 1956. Bp, 1989.)

⁴⁸ Szokolczai 2006. 132.

⁴⁹ Szokolczai 2006. 132-133.

4-én támadás érte a Vadásztöltény gyárat (a későbbi Videotont) is. A kapuban álló híradókocsit a bevonuló szovjet egység minden ok és indok nélkül vette tűz alá, amelynek következtében két katona életét vesztette. A gépjárműből menekülni próbáló Nagy Rudolf tizedest akkor lőtték le, amikor feltartott kézzel kiugrott a kocsiból, bajtársát, Jáki Istvánt már sebesülten végezték ki. Egy harmadik katona halottnak tette magát, így megmenekült. A Tiszti Klubnál öt katona halt meg, két szovjet katonával együtt. A sóstói repülőtéren is lelőttek egy magát már megadó honvédet. Az akkori Úttörő (ma Havranek) utcában két nőt lőttek le a szovjet járőrök.⁵⁰

A nemzetőr egységek november 4-ére érkeztek el a kiképzés megkezdéséhez. „3 század volt. – emlékezett Török József - *Alaki kiképzés volt, hogyan kell katonának lenni. A fegyveres kiképzés november 4-én lett volna. November 2-án éjszaka őrzőjáratban voltam, 3-án dolgoztam. Engem leváltott 3-án este a helyettesem, mert másnap reggel ő kezdte volna, az ő égisze alatt lett volna a fegyveres kiképzés. Bementem a kollégiumba, megettem a kaját, lefeküdtem. Reggel fölébredtek, a szobánkba ott volt a Boócz Tibi, én és három vagy négy észak-koreai diák⁵¹, és haláli csendben ülnek az asztal mellett. Mondom: »Hát mi van veletek?« Meg se szólaltak. Azt mondja, hogy az éjjel az oroszok szétlőtték a várost. Mondom a Tibinek: »Tibi, hát miért nem ébresztettél föl, hát nekem ott lett volna a helyem!« Aszondja, hogy olyan mélyen aludtál, nem akartunk fölébreszteni [...].*

150 méterre, 200-ra volt tőlünk az az épület a sarkon, a Schönherz Zoltán és a Vöröshadsereg utca sarkán a tiszti lakás, ott volt egy tank. Az lőtte a megyeházát 4-én hajnalban. Hajnalban lőtték szét Fehérvárt. Akkor én fölöltöttem gyorsan, volt egy TT pisztolyom, azt betettem a ballonkabátom zsebébe, belső zsebbe fölhúzva, ha valami gondom van. Ott volt a tank, de el kellett indulnom a tiszti klubba, ott van a Nemzetőrség. Ment előttem 2 ember egy olyan 50 méterre-100 méterre, azok átmentek a túloldalra a tanktól. Két kiskatona átment azt megmotozta őket. Nem találtak náluk semmit, továbbengedték őket. Ha engem megmotoznak, megtalálják a pisztolyt. Akkor senki se lőtt már, kint álltak a civilek az utcán.

Eljutottam egy utcához, jöttek föl, ahol az SZTK volt, de most is ott van a kis SZTK. Jöttek föl a kiskatonák a Nagysándor [József] laktanyából, kabát nélkül. Volt, [akin] az inget nem tudta begombolni, mert le volt szaggatva gomb, nadrágszíja nem volt. Összeverve. A

⁵⁰ Csurgai 1996. 208-211.

⁵¹ Ebben az időszakban – a koreai háborúban megkötött tűzszünetet követően – Magyarországon nagy számban tanultak Észak-Koreából érkezett diákok. 1956-ban közel ezer észak-koreai – köztük ötszáz középiskolás, illetve háromszáz egyetemista – tanulhatott Magyarországon. Először fordult elő, hogy egy ekkora létszámú kelet-ázsiai közösség került Magyarországra, majd éveken keresztül itt tartózkodott. (Vö.: Csoma Mózes: Koreaiak Magyarországon az 1950-es években. Budapest, L'Harmattan, 2012. 134.)

ruszkek elfoglalták, elzavartak mindenkit, a katonákat. Mentek az állomásra. Elmondták, hogy mi van. »Nekem be kell jutnom a tiszti klubba!« [- mondtam.] »Ne menj oda, hát vér folyik! A tiszti klubba' vér folyik!« Volt olyan, akit álmában lőttek agyon. Aludt, és agyonlőtték a ruszkek – katona.

Velük együtt lementem azon az utcán és visszamentem a kollégiumba. Nem volt annyi erőm, hogy fölmenjek a szobába az emeletre. Leültem a lépcsőre és elkezdtem bögni [...]. Ez a tanár⁵² - aki egyébként kommunista volt - odajött hozzám, odaült mellém. Átfogta a vállam. »Mi van, Jóska, vége van?« [- kérdezte] Mondom: »Vége, tanár úr...« Belenyúlt a zsebébe – »Nesze, gyűjts rá!« »Nem dohányzok.« »Nem baj, akkor is gyűjts rá, megnyugtat...« Elszívtunk ott két cigarettát. Odaadta a doboz cigit, és mondta, hogy: »Menj föl, pihenj le. Ennek így kellett történni...« És ebbe igaza volt, hogy nem volt egység...”

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint országosan az 1956. október 23-át követő események során – a későbbi kivégzéseket nem számolva – mintegy 2700 ember halt meg, 78 százaléka a fővárosban. Közel 20 ezren sebesüléssel megúszták a harcot és a különböző túlkapasokat.⁵³

⁵² Jakab János székesfehérvári tanár. A forradalomban valószínűleg nem vett részt. Később igazgató lett 1959-1964-ig. Nem szerepel Csurgai Horváth József 1996-os kötetében.

⁵³ Az október 23-ai forradalom és szabadságharc áldozatai – részletek egy hajdan titkosnak minősített dokumentumból. A Központi Statisztikai Hivatal közleménye. 2017.10.24.
https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2017_10_24 (Letöltve: 2023.01.09.)

Összefoglalás

Török József visszaemlékezése sok ponton alátámasztja mások emlékeit és Csurgai Horváth József 1996-ban írt könyvének tartalmát. November 4-én, vasárnap hajnalban szovjet tankok jelentek meg Székesfehérvár utcáin, ezek a középületekbe is belőttek. A harckocsik megjelenésének és tűzcsapásainak következményeként károk keletkeztek a Városháza, a Posta, a Vasútállomás, a Tiszti Klub, a 6. hadtest parancsnoksága, az egykori 17-es laktanya, valamint a ferences templom épületében. A szovjetek háborúja, fegyveres támadása november 4-én és az követően is sok áldozatot követelt.⁵⁴

Török József később nem disszidált, a forradalom után nem jelentették fel. Török elgondolása: *„Mert a Berényi Géza megneszelt valamit, és bement a tiszti klubba, ami a Nemzetőrség központja volt. Az összes olyan papírt, amelyiken név szerepelt, azt mindent elégetett. Ugye akkor még ilyen cserépkályhák voltak. És mindent elégetett az égadta világon, és az én nevem sehol nem szerepel. A helyettesömet lecsukták pár hónapra [...]. De nem lett semmi baja, később alapszervi párttitkár lett [...]. Édesapámat, mikor leváltották [...], először az oroszok jelentek meg, aztán a pufajkások. Nem hazament, hanem a nővéremmel üzent. »Mondd meg édesanyádnak, hogy elmentem Fehérváron megkeresni a fiamat«.*

Két vagy három nap után megérkezett édesapám [...]. Rövid pihenő után indult vissza családomhoz Balatonalmádiba, megvivén a hírt, hogy élek. Hamarosan édesanyám is megérkezett. Kérlelt, hogy egy-két napra menjek haza. [...] Otthon nagy tanácskozás volt, mert Almádiból sokan elmentek. Édesanyám mondta, hogy menjek, Édesapám, hogy maradjak. Végül rám bízta a döntést. Visszautaztam – Székesfehérvárra és újra felvettük a kapcsolatot egymással. [...] Este össze csomagoltam, és reggel a megadott időre elmentem a megadott helyre csomagok nélkül, csak azért, hogy a távozóktól elbúcsúzzam.

Sajnos csak kevés társunkkal lehetett kapcsolatot tartani. [...] Egyszerűen nem tudtam elhinni, hogy vége. Működtek egyes a forradalom alatt alakult szervezetek. Reménykedtünk. Karácsony után már tudtuk, nincs remény a folytatásra.

Még egy epizódot kell elmondanom. A szalagavató után rendezték meg szokásos éves báljukat a Székesfehérvári Iparosok. [...] Olyan nagy szeretettel fogadtak és ünnepeltek

⁵⁴ Szakolczai 2006. 132-135. Vidéken a legtöbb halálozás Pest (68), Bács-Kiskun (64), Győr-Sopron (62), Komárom (53) és Fejér megyében (50) történt. Az október 23-ai forradalom és szabadságharc áldozatai – részletek egy hajdan titkosnak minősített dokumentumból. A Központi Statisztikai Hivatal közleménye. 2017.10.24. https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2017_10_24 (Letöltve: 2023.01.09.)

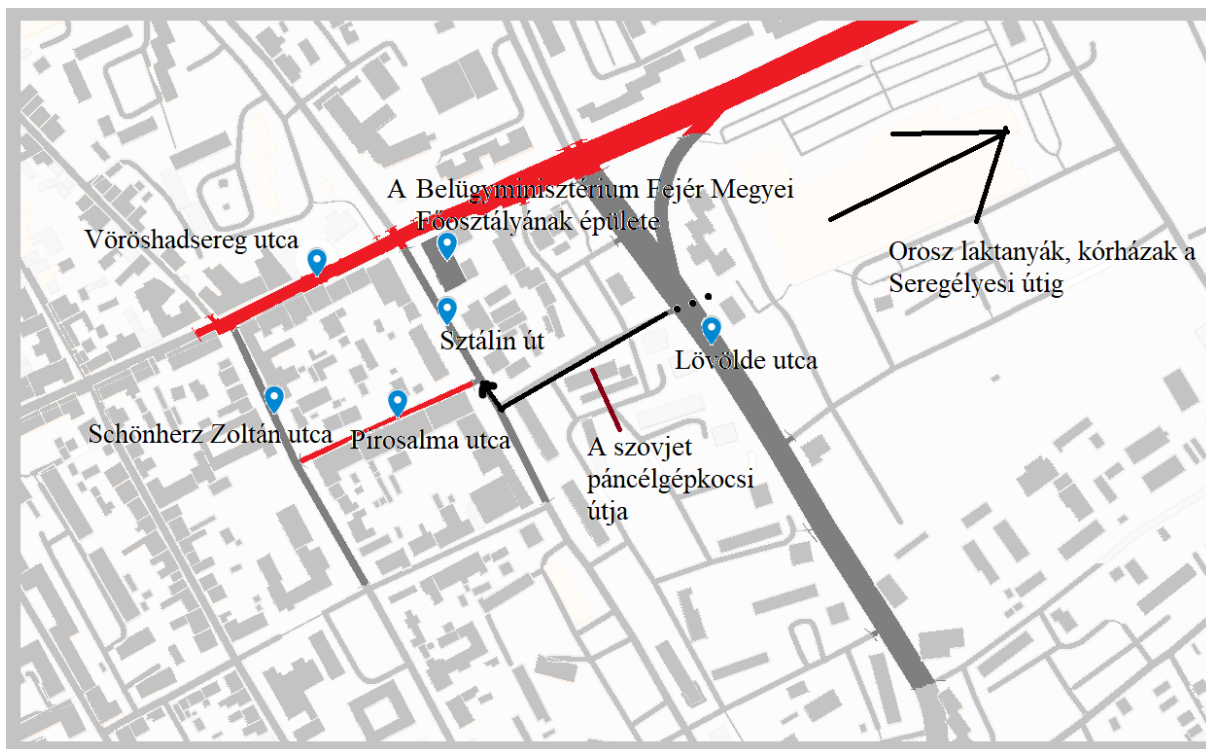
bennünket és rajtunk keresztül Székesfehérvár diákjait, hogy azt soha elfelejteni nem tudom...”⁵⁵

Az 1956-os októberi események témájának több, különböző nézőpontú értékelése van. A magyar történelem igen „szakadozott”, amiket a politikai aktorok is felhasználnak saját céljaik(oldaluk) érdekében. Szerintem nem szabadna ’56 kérdését politikai érdekek mentén tárgyalni, vagy kihasználandó eszközzé silányítani. Nyilvánvalóan a forradalom több szereplője, mint például Maléter Pál, Pongrácz Gergely, Angyal István vagy esetleg Für Lajos máshogy válaszolna egyes politikai vagy identitásbeli kérdésekre. De abban minden kétséget kizáróan egyetértettek, hogy elég volt a szovjet elnyomásból. Egy olyan cél lebegett szemük előtt, amihez vezető úton előrébb akarták vinni nemcsak a nemzetet, hanem példamutatásban, eszmeiségben az egész világot. Ezzel párosult az egyéni áldozatvállalás, a személyes élet kockára tétele. A magasabb rendű cél érdekében hozott áldozat, úgy gondolom, az egyik legnemesebb dolog, amit az ember tehet. Ezt nem csorbíthatja semmilyen politikai, kulturális vagy más csoport. Közös érdek, hogy megóvjuk ezt a felbecsülhetetlen történeti emléket mint értéket.

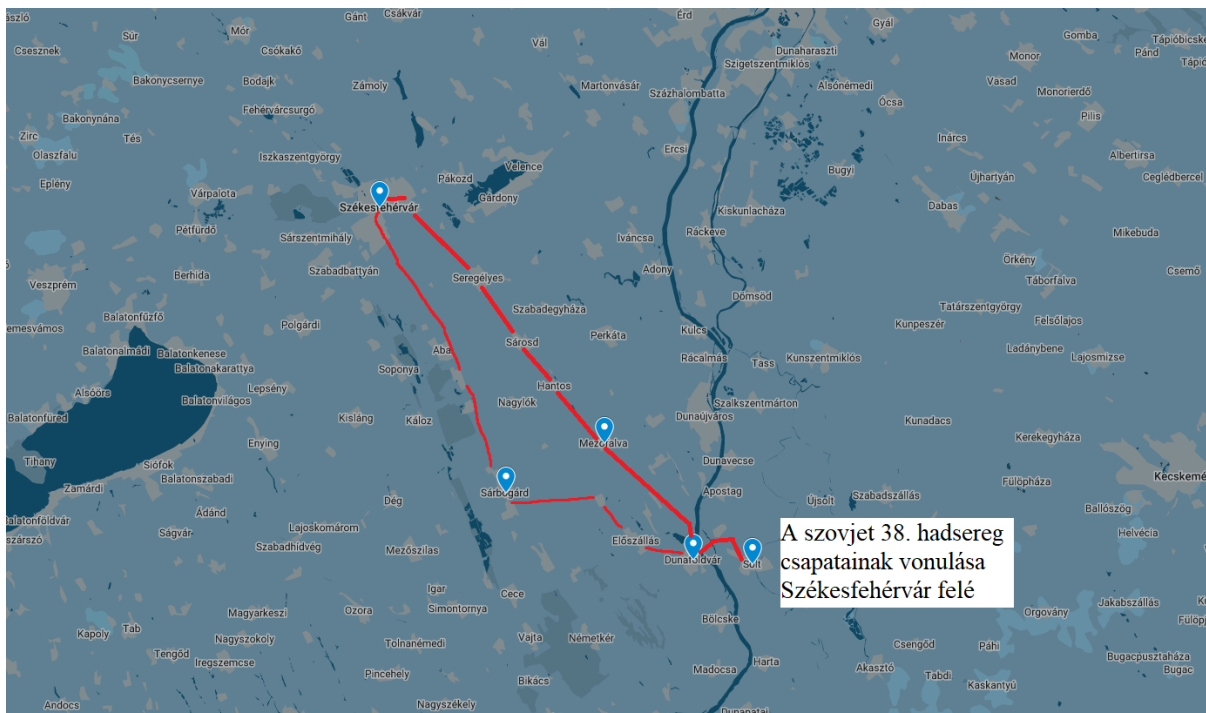
Török József visszaemlékezése egyszerre értékes forrás és olyan emberi vallomás, amely a hazaszeretetről és a közösségi felelősségtudatról szól. Nyilvánvalóan számos ilyen visszaemlékezés született szerte az országban, amelyek valahol megjelentek vagy családi iratok között őrzik őket. Azok az emberek, akik részesei voltak az „első dominónak”, világtörténelmi jelentőségű dolgot vittek véghez kiállásukkal. Minden családban keringenek történetek arról, mit is tett, vagy élt át egy rokon ’56-ban. Sokáig erről még beszélni sem volt ildomos, ám sok családban még ma is élnek azok az emberek, akik átélték az októberi eseményeket. Ha Török Józsefet elítélik, amire egyébként számított, neve ismert lenne az 1956-os szakirodalomban. Ő azonban ezt elkerülte, főleg a Nemzetőrség parancsnokának talpraesettségének és a székesfehérvári polgári szolidaritás és a tudatos-szervezett elhallgatás okán. Török József visszaemlékezése arra is rávilágít, hogy 1956 Magyarországon sokan tudták, mit kellett tenniük és utána miről kellett hallgatniuk, vagy csak „félszavakból” megérteni egymást. Az 1956-os túlélők vallomásainak lejegyzését illetően a 25. órában vagyunk. Ez a dolgozat az oral history fontosságáról is szól.

⁵⁵ Így emlékszem a forradalomra. Ifj. vitéz Török József visszaemlékezése. 1996. március 20. Török József tulajdonában.

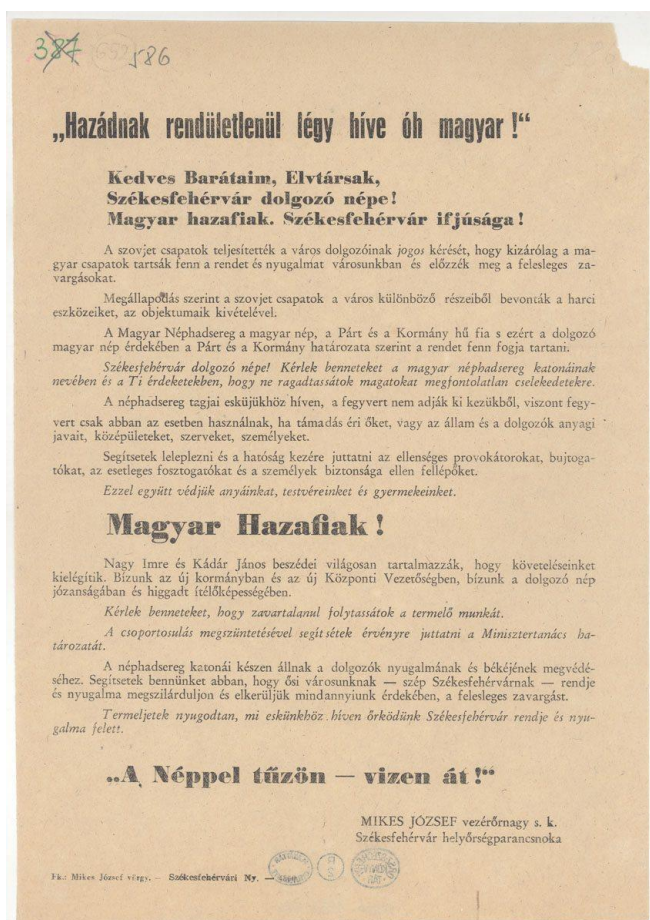
Mellékletek

Székesfehérvár városa. Október 24-én A BM épülete előtt vesztette életét hat ember, miután a Pirosalma utca sarkán álló szovjet páncélgépkocsi tüzet nyitott a székházba hurcolt társaik szabadon bocsátását követelő tüntetőkre.

A szovjet csapatok vonulásának iránya Székesfehérvár felé

Mikes József felhívása

A Jáky József technikumban 1957-ben végzett diákok tablója, rajta Török Józseffel

Forrás

Székesfehérvár Város Levéltára. (SZVL.) XIV. Személyek iratai. 5. Jenei Károly levéltáros iratai 1952-1962.

Ifj. vitéz Török József 1956-os interjúja. 2022. A szerző tulajdonában.

Így emlékszem a forradalomra. Ifj. vitéz Török József visszaemlékezése. 1996. március 20. Török József tulajdonában.

Szakirodalom

Csurgai Horváth József(szerk.): „Egy nép kiáltott, Aztán csend lett.” Az 1956-os forradalom Székesfehérvárott. Székesfehérvár, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 1996. 442.

Horváth Miklós, Tulipán Éva: Keresztutak - Magyar Néphadsereg 1956. Budapest, H&T Kiadó, 2006. 328.

Horváth Miklós, Tulipán Éva: In memoriam 1956. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006. 366.

Horváth Miklós: Fejezetek a Magyar Néphadsereg 1956. évi történetéből. Hadtörténelmi Közlemények, 119. évf. 3. sz. 2006. 603-713.

Szakolczai Attila(szerk.): A vidék forradalma 1956. I-II. Budapest, 1956-os Intézet, 2006. 472.

Tihanyi Tamás: Gyilkosság Székesfehérváron 1956. november 4-én. Toplak László visszaemlékezése. Fejér Megyei Hírportál. 2022.11.02. <https://www.feol.hu/helyi-kozelet/2022/11/gyilkossag-szekesfehervaron-1956-november-4-en>. (letöltve: 2022.11.07.)